

Tartu Ülikool
Usuteaduskond

Anneli Olep

**Konkordaadi sõlmimine Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vahel
1930ndatel aastatel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja
Dr Priit Rohtmets

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
I Konkordaadi sõlmimisest Euroopas 20. sajandi alguses	6
1.1. Konkordaadi mõistest ja selle tõlgendamisest katoliku kiriku traditsioonis	6
1.2. Konkordaatide sõlmimisest 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses	8
II. Konkordaadi sõlmimine Püha Tooli ja Eesti Vabariigi vahel 1930. aastatel	14
2.1. Ülevaade katoliku kiriku olukorrast Eestis alates 19. sajandi lõpust kuni 1940. aastani	14
2.2. Eesti Vabariigi ja Vatikani vaheliste diplomaatiliste suhete areng ja konkordaadi sõlmimise eeltöö	20
2.3. Läbirääkimised konkordaadi sõlmimiseks ja konkordaadi sõlmimise luhtumine .	27
Kokkuvõte.....	33
Allikad ja kirjandus.....	36
Summary	38

Sissejuhatus

Riigijuhid on ajaloo vältel rakendanud kirikut lähtuvalt riiklikest ja poliitilistest huvidest. Riigipea on tihti olnud ka ametlik kirikupea, ja on seda üksikutes riikides veel tänapäevalgi. Et ajalugu on tõestuseks kiriku- ja riigijuhtide vahelistest pingetest, on katoliku kirik valinud kiriku ja riikide vaheliste suhete reguleerimiseks ja kiriku tegevuse kaitsmiseks lepinguliste sidemete sõlmimise, mis aitaks pingelukordi lahendada vähem veriselt. Seda lepingulist vahekorda tuntakse katoliku traditsioonis konkordaadina. Selline suhete korraldamise viis on omane vaid katoliku kirikule, mis erineb teistest kristlikest kirikutest oma unikaalse struktuuri poolest: kirik on ülesehituselt hierarhiline, keskusega Roomas. Püha Tool, eesotsas paavstiga, täidab tänapäeval nii riigi- kui ka kirikujuhi ülesandeid.

Konkordaat on olnud paavstide diplomaatia meelistöoriistaks juba alates 12. sajandist.¹ Lepingud riikide ja katoliku kiriku vahel ei ole puudutanud sugugi ainult usulisi küsimusi, vaid on aegade jooksul taganud lisaks kiriku vaimsele kohalolule tihtipeale ka mitmesuguseid majanduslikke soodustusi. Üle 800 aasta pidasid paavstid konkordaatide kõige olulisemaks teguriks suhtlemisel teiste riikidega, kuid alates 20. sajandi keskpaigast hakkas konkordaatide senine mõju ja tähendus oluliselt muutuma. Kiriku lähiajaloo kontekstis ilmnes veenvalt, et paavstide lepingupartneriteks olid olnud ka diktaatorid, kes olid rikkunud jämedalt inimõigusi ja poliitilisi vabadusi, mille eest kirik arvas end seisvat.² Maailma muutudes ei saanud katoliku kirik enam – erinevalt minevikust – avalikkude arvamust ignoreerida. Aastatel 1962–1965 kogunenud Teine Vatikani kirikukogu langetas mitmeid kirikut uuendavaid otsuseid, eesmärgiga kirik maailmale avada.³

¹ Coppa, Frank J. *Controversial Concordats*. Washington: The Catholic University of America Press, 1999, lk 2.

² *Ibid.*, lk 32.

³ Katoliku kirik pärast Vatikani kirikukogu – *Kiriku Elu*, nr 10, detsember 1990, lk 3. Kirikukogul vastu võetud dogmaatiline konstitutsioon „Kirikust“ („*Lumen gentium*“) kirjeldab kiriku olemust, ülesannet, ülesehitust ja piire.

Sellega kaasnes raskuskeskme nihkumine konkordaatidelt vaimsele suhtlemisele kogu maailma katoliiklastega.⁴

Sellele vaatamata pole konkordaadid Püha Tooli välissuhete arsenalist praeguseni kadunud, vaid neid sõlmitakse jätkuvalt. Väikese riigi jaoks võib leping Püha Tooliga tähendada palju, sest sellega tunnustab Vatikan riigi *de jure* ja *de facto* iseseisvust. See on heaks platvormiks, millelt asuda arendama diplomaatilisi ja poliitilisi suhteid. See asjaolu polnud sugugi vähetahtis ka Esimese maailmasõja lõppedes Euroopa kaardile tekkinud riikide jaoks, mille seas oli ka 1918. aastal loodud Eesti Vabariik.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida ajaloolis-võrdlevalt Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vaheliste diplomaatiliste suhete sisseseadmist 1920.–1930. aastatel ja sel perioodil toimunud konkordaadi sõlmimise katseid. Et Esimene maailmasõda põhjustas Euroopa kaardil palju muutusi ja sellega seoses tekkis vajadus suhete sisseseadmiseks uute riikide ja Püha Tooli vahel, nõuab Eesti ja Püha Tooli suhete analüüsimine avaramat vaadet. Eesti asetub siin ühest küljest küll avaramasse konteksti, ent tööst selgub veenvalt, et teisest küljest paistavad silma ka Eesti iseärasused.

Sel põhjusel koosneb töö kahest osast, millest esimeses (Konkordaadi sõlmimisest Euroopas 20. sajandi alguses) kirjeldatakse konkordaadi mõistet, taustsüsteemi ja selgitatakse selle lepingu erinevaid tahke ajaloos. Lähemalt on võetud vaatluse alla konkordaadi sõlmimine 20. sajandi alguses, mis on näidetega Läti ja Saksamaa kohta koondatud eraldi alaossa. Just nende kahe riigi lepingud olid Eesti riigi valitsusel võrdluseks ees siis, kui tegeleti siinse konkordaadi sisu ja sõnastuse väljatöötamise ja redigeerimisega. Teises peatükis (Konkordaadi sõlmimine Eesti Vabariigi ja Vatikani vahel 1920.–1930. aastatel) käsitletakse diplomaatiliste ja kiriklike suhte arengut Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vahel, mille üheks osaks on ka 1930. aastatel kavandatud konkordaadi sõlmimine.

Kui töö esimese osa materjali moodustavad sel teemal avaldatud üldkäsitlused ja üksikküsimustest kirjutatud uurimused, siis teise peatüki allikateks on valdavalt arhiivimaterjalid. Kasutatud on Eesti Riigiarhiivis asuvaid Eesti Vabariigi Sise- ja Välisministeeriumi fondides (F 14 ja F 957) asuvaid

⁴ Coppa 1999, lk 33.

vastava perioodi toimikuid. Lisaks neile on üksikuid dokumente ja kirjavahetust pärit ka teistest Riigiarhiivi fondidest. Arhiiviallikate kõrval toetatakse töös üksikutele Eesti katoliikluse ajalugu puudutavatele uurimustele, millest tähtsaimana väärib esiletõstmist Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilase Martin Käerdi 1990. aastatel kirjutatud kursusetöö „Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vahelised riiklikud suhted 1918–1940“.⁵ See võimaldas töö autoril juba enne töö kirjutamist saada põgusa, ent ladusalt ja süstemaatiliselt esitatud ülevaade Eesti riigi ja Püha Tooli vahelistest suhetest. Käesolevas töös on esiteks senisest detailsemalt selgitatud konkordaadi sõlmimist puudutavaid üksikküsimusi, pakkudes nii põhimõtteliselt uut vaatenurka, ning teiseks avatud ka konkordaatide sõlmimise avaramat konteksti, milles pole Eesti ja Püha Tooli vahelise konkordaadi üle peetud läbirääkimisi varem vaadeldud. Varasematest uurimustest väärivad mainimist ka Vello Salo ja Lambert Klinke tööd.⁶ Neile lisaks kasutatakse töös ka käsitletava ajavahemiku perioodilisi väljaandeid, mis rikastavad tööd nii mõnegi huvitava detailiga.

⁵ Käerdi, Martin. *Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vahelised riiklikud suhted 1918-1940*. Õigusteaduskonna kursusetöö, Tartu, 1995.

⁶ Klinke, Lambert. Katoliku kirik Eestis 1918–1998. – *Akadeemia*, nr 4, 2000, lk 862–881 (=Klinke 2000a); Klinke, Lambert. *Erzbischof Eduard Proffitlich und die katholische Kirche in Estland 1930–1942*. Ulm: Gerhard Hess Verlag, 2000 (=Klinke 2000b); Salo, Vello. The Catholic Church in Estonia, 1918–2001. – *The Catholic Historical Review*. Vol. LXXXVIII, No. 2, 2002, lk 281–292.

I Konkordaadi sõlmimisest Euroopas 20. sajandi alguses

1.1. Konkordaadi mõistest ja selle tõlgendamisest katoliku kiriku traditsioonis

Kõige lihtsamalt öeldes tähendab konkordaat kokkulepet katoliku kiriku ja suveräänse riigi vahel.⁷ Sõlmitud leping paneb paika katoliku kiriku ja riigi vaheliste suhete iseloomu ja reeglid, mis on siduvad mõlemale lepingupoolele. Täpsemalt sõnastades on konkordaat rahvusvaheline ja diplomaatilise vormiga leping Püha Tooliga, milles on reguleeritud mõlema poole huvid ja kohustused ning nende kestus.⁸ Haruldased pole ka sellised lepingud, mis ei hõlma kogu diplomaatilist protokollit. Sellisel juhul räägitakse kas osakonkordaadist või hoopis konkordaadilisest lepest. Konkordaadi sisu ongi ajaloos hõlmanud väga erinevaid aspekte, alates piiskopkonna piiridest ja piiskopitooli asukohast, kuni eri piirkondade koolihariduse ja materiaalse abi andmise reguleerimiseni. Sellega seoses on oluline pöörata tähelepanu konkordaati sõlmiva riigi seadusandlusele, olgu siis tegemist abielu, teoloogilist haridust või riigi rahastamist puudutavate seaduste ja praktikaga.⁹

Sõltumata sellest, milline on selle sisuline reguleerimisala ja poliitilis-õiguslik ulatus, või kes on lepingulised osapooled, on seda tüüpi lepinguid tähistatud ajaloos järgmiste mõistetega: „*concordatum*“, „*(sollemnis) conventio*“, „*accordo*“ ja „*modus vivendi*“.¹⁰ Püha Tool teeb koostööd ka rahvusvaheliste organisatsioonidega, kuid nendega seotud lepingud ei kuulu konkordaadi mõiste alla.

Niisiis on konkordaat olnud kiriku ajaloos ennekõike vahend või tööriist, millega kirik kindlustab oma õigused konkreetsetes riigis, kellele see annab võimaluse hoida kiriku mõjuvõimu oma territooriumil talle sobivas vormis ja

⁷ Bierbaum, Max. Konkordat. – *Lexikon für Theologie und Kirche*. Band 6. Hrsg von Michael Buchberger. Freiburg im Breisgau: Herder&Co. G.M.B.H. Verlagsbuchhandlung, 1934, lk 134.

⁸ Hollerbach, Alexander. Konkordate. – *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Band 4. Hrsg von Hans Dieter Betz, Don S. Browning et al. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001, lk 1600.

⁹ Mayeur, Jean-Marie. Die Konkordatspolitik. – *Die Geschichte des Christentums*. Band 12. Hrsg von Jean-Marie Mayeur und Kurt Meier. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2010, lk 378.

¹⁰ Hollerbach 2001, lk 1600.

ulatuses. Ehkki konkordaadile eelnevalt on Püha Tooli ja konkreetse riigi vahel reeglina sõlmitud diplomaatilised suhted, on siiski oluline mainida, et ka konkordaadiga kinnitab Püha Tool ka riigi *de jure* iseseisvust.

Selles suhtes pole olnud erandiks ka Eesti Vabariik ja selle suhted Vatikaniga kahe maailmasõja vahelisel perioodil. Ka Püha Tooli enda staatus läbis neil aastatel põhjaliku muutuse. Ehkki kirikuriigi (*Patrimonium Petri*) teke ulatub juba 8. sajandisse, puudus Pühal Toolil alates Itaalia ühendamisest 19. sajandi teises pooles riiklik struktuur. Suhted Itaaliaga olid neil aastatel pingelised. See olukord leevenes 1929. aastal, mil Itaalia ja Püha Tool sõlmisid nn Lateraani lepingu, millega Vatikan sai iseseisva linnriigi õigused ja on sellest ajast alates rahvusvaheliselt tunnustatud riigiõiguslik subjekt. Toonase paavsti Pius XI (pontifikaat aastatel 1922–39) juhtimisel püüdis Vatikan luua ühtset personali- ja struktuuripoliitikat ning välja töötada printsiipe Euroopa heterogeensete katoliiklike ühiskondade jaoks.¹¹ Vatikanil oli 1933. aasta seisuga diplomaatilisi esindajaid 36 riigis ja ametis 22 apostlikku delegaati. Vatikanis viibis pidevalt 35 mitmesuguste riikide saadikut.¹²

Kahe maailmasõja vahelistel aastatel sõlmiti paljude Euroopa riikidega konkordaadid, mis lubasid laiemat vaimulikku ja õppetegevust ning võimaldasid kirikul laiendada kohalike kiriklike organisatsioonide tegevust. See oli osaks paavst Pius IX suuremahulisest kiriku doktriinist, milles käsitleti lisaks usu ja moraaliga teemadele ka ühiskonna majanduslikke ja poliitilisi põhimõtteid. Kahes paavsti välja antud entsüklikas – „Quas Primas“ (1925) ja „Quadragesimo Anno“ (1931) näitas Pius IX katoliiklust ainsa võimaliku lahendusena kogu maailma hädadele.¹³

Vahetult Esimese maailmasõja järel sõlmiti palju konkordate katoliku kiriku kaanonite koodeksi alusel, kuid peale 1929. aastat toimus uute lepingute väljatöötamisel põhimõtteline muutus: autoritaarsete riikidega sõlmitud konkordate saatis nõue, et vaimulikud oleksid apoliitilised. Loodi uus

¹¹ Conway, Martin. The Christian churches and politics in Europe, 1914–1939. – *The Cambridge history of Christianity. World Christianities c.1914-c.2000*. Vol. 9. Edited by Hugh McLeod. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, lk 166.

¹² Lenzbauer, Robert. Näiteid ja õpetusi. Katoliku vaimulikkude üldstatistika – *Kiriku Elu*, nr 2, veebruar 1933, lk 16.

¹³ Conway 2006, lk 166.

konkordaadi tüüp, kuhu kirjutati sisse ka rida kirikut kaitsvaid elemente (*concordatum defensionis*).¹⁴ Vaatamata mõlema poole huvide kaitstusele oli lepingu rikkumine autoritaarsete režiimide juhitud riikides siiski pigem reegliks.

Konkordaadi ühepoolne muutmine pole põhimõtteliselt lubatud, va juhul, kui rakendatakse klauslit „*rebus sic stantibus*“, millega märgitakse lepingu sõlmimisel valitsenud asjaoludes toimunud põhimõttelist muutust.¹⁵ Lähtuvalt ajaloo keerdkäikudest ja muudatustest riigi võimustruktuurides ongi konkordaat ühepoolset muudetud ja ka ühepoolset lõpetatud, kuid tavaolukorras on riigid huvitatud normaalsetest diplomaatilistest suhetest katoliku kirikuga.

1.2. Konkordaatide sõlmimisest 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses

Euroopa riikluse ja rahvusluse ajaloos uue lehekülje keernud Prantsuse revolutsioon ei jätnud mõjutamata ka Püha Tooli ja Euroopa riikide vahelisi suhteid. Seetõttu pole üllatav, et 19. sajandi alguses saab rääkida koguni uute konkordaatide lainest, ehk ajast, mil sõlmiti lepingud mitmete Euroopa riikidega. Erandiks polnud ka Prantsusmaa ise. 1801. aastal ehk keisririigi ajastul sõlmisid konkordaadi paavst Pius VII ja keiser Napoleon I.¹⁶

See uus ajastu oli lepingutega reguleeritud riigikirikute aeg. Konkordaat uuendati ja kohandati vastavalt poliitilisele olukorrale. Juhtohjad olid riigi käes – riik kinnitas oma üleolekut ja allutas kiriku oma järelevalve alla. Selliseid konkordaatide sõlmiti Saksa vürstiriikidega, näiteks 1817. aastal Baierimaaga. Konkordaatide ja konkordaadilisi lepinguid sõlmiti ka Itaalia eri provintsidega, nagu ka Hispaania ja Portugaliga ning Kesk- ja Lõuna-Ameerika riikidega. Konkordaat Serbiaga 1914. aastal lõpetas sellisel kujul konkordaatide sõlmimise ajastu.¹⁷

Sugugi vähem tähtsad polnud paavsti ringkirjad, mis mõnel pool Saksamaal riigiseaduse staatuse saavutasid, olgu siis näiteks 1821. aastal Preisimaal ja 1824. aastal Hannoveris. Ent see süsteem lõpetati seoses paavsti ilmeksimatuse dogma vastuvõtmisega Vatikani esimesel kirikukogul 1870. aastal.

¹⁴ Hollerbach 2001, lk 1601.

¹⁵ Bierbaum 1934, lk 134.

¹⁶ Hollerbach 2001, lk 1600.

¹⁷ *Ibid.*

Paavst Pius IX (pontifikaat aastatel 1846–1878) kokku kutsutud Esimene Vatikani kirikukogu deklareeris nimelt paavsti ilmeksimatust *ex cathedra* (kui ta kõneleb õpetusameti positsioonilt). Kiriku nimel ja õpetusküsimustest kõneledes paavst niisiis ei eksi. Selle tulemusena muutusid suhted paljude riikidega küllaltki jahedaks.¹⁸

20. sajandil kõige agaramateks konkordaatide sõlmijateks olid paavst Pius XI (pontifikaat aastatel 1922–1939) ja Pius XII (pontifikaat aastatel 1939–1958). Uut konkordaatide sõlmimise lainet alustas juba Benedictus XV (pontifikaat aastatel 1914–1922), kes juhtis kirikut Esimese maailmasõja eel ja ajal. Maailmasõda tõi Euroopa kaardile terve rea uusi riike. Nendes riikides olid kiriku ja riigi suhted reguleeritud reeglina varasemaga võrreldes hoopis teisiti. Muutused ei jätnud mõjutamata kiriku ja riigi suhteid ka vanades Euroopa riikides. Benedictus oli tunnistajaks sellele, kuidas varasemad kokkulepped ühepoolset lõpetati ja uued sõlmitud konkordaadid olid muutunud olude tõttu hoopis teistsugused, kui seni kehtinud lepingud. Paljudel juhtudel lahutati kirik riigist ja koolisüsteem muutus ilmalikuks. Mõistagi ei säästnud see ka senisele korrale truuks jääda soovivat katoliku kirikut. Sellele vaatamata jätkati konkordaatide sõlmimist, sest konkordaadi lõppeesmärk polnud mitte üksnes kirikule soodsate tegutsemistingimuste kokkuleppimine, vaid sellega kaasnes ühtlasi ka kindlam õiguslik alus lepingu rikkumise korral protestide esitamiseks. See kehtis ühtmoodi mõlema lepinguosalise suhtes. Vaatamata muutunud oludele pidas kirik oma tegevuse korraldamisel ikka silmas ideaalpilti, milleks oli konfessionaalne riik tugeva kirikliku kogukonnaga. Maailmasõja järel sõlmisid Pius XI ja tema kardinalidest lähimad abilised konkordaadid Lätiga (30. mail 1922. a), Baierimaaga (29. märtsil 1924. a), Poolaga (10. veebruaril 1925. a), Rumeeniaga (10. mail 1927. a), Leeduga (27. septembril 1927. a), Itaaliaga (11. veebruaril 1929. a), Preisimaaga (14. juunil 1929. a), Baden-Württembergi liidumaaga (12. oktoobril 1932. a), Austriaga (5. juunil 1933. a) ja Saksamaaga (20. juulil 1933. a). Lisaks neile sõlmiti *modus vivendi* Tšehhoslovakkia (2. veebruaril 1928. a). Need riigid said konkordaadiga kinnituse oma riigi ja mõnelgi juhul ka uue riigivõimu legitiimsuse kohta. See tähendas, et neil riikidel oli Püha Tooli

¹⁸ Maxwell-Stuart, P.G. Pius IX. – *Paavstide kroonika*. Tallinn: Sinisukk, 2008, lk 219.

tunnustus sõltumata sellest, milline oli riikide rahvusvaheline positsioon ja riigikord.¹⁹

Viimasega seoses ei saa üle ega ümber ühest 20. sajandi kõige vastuolulisemast konkordaadist, mille sõlmisid 1933. aastal Saksa riigi poolt toonane asekancler Franz von Papen ja Vatikan poolt kardinal Eugenio Pacelli (hilisem paavst Pius XII). Konkordaadiga määrati kindlaks kiriku õigused Kolmanda Reich'i aegsel Saksamaal. Sugugi vähem tähtis pole aga asjaolu, et sõlmitud lepinguga tunnustas Vatikan uut Saksa valitsust.²⁰ Konkordaadi sõlmimisele eelnenud läbirääkimised olid kestnud alates Adolf Hitleri võimuletulekust kanclerina 1933. aasta jaanuaris ja lõppenud sama aasta juulis. Hitlerile oli läbirääkimistel eeskujuks Itaalia fašistliku valitsuse poliitika Püha Tooliga. Ehkki konkordaat tõi endaga kaasa piirangud Saksa katoliiklike parteide tegevusele ja nende toetamisele, lootis kirik kokkuleppega end säästa eelnenud perioodil aset leidnud kirikuvastastest sanktsioonidest.²¹ Hitler otsis lepingutega heakskiitu ja kiriku vahendusel ka rahvusvahelist tunnustust Saksa uuele võimule. Paavstile omakorda avaldas muljet, et Saksa võimud olid kommunistidega vaenujalal, sest viimaseid pidas kirik kõige suuremaks ohuks oma tegevusele.²²

Püha Tool lootis Saksa natsionaalsotsialistlikult valitsuselt tõhusat abi võitluseks kommunismi vastu terves Euroopas. Konkordaadi sõlmimisel üritas Vatikan kindlustada kirikuasutuste ja kiriku tegevuse autonoomiat Saksamaal, riigi ülesandeks jäi toetada katoliku koole ja seada sisse usuõpetus ka teistes koolides. Weimari Vabariigi ajal polnud see õnnestunud sotsialistide tugeva vastuseisu tõttu. Vatikan lootis ühe lepinguga korda ajada selle, mis Saksa väikestes vürstiriikides varem polnud läbi läinud.²³

Konkordaat andis Pühale Toolile põhijoontes selle, mida see oli läbirääkimistel taotlenud, aga nõudis ka järelandmisi. Nagu öeldud, ei tohtinud vaimulikud osaleda poliitilises elus, ega töötada poliitilistel ametikohtadel. Piiskopid pidid vanduma truudust Saksa riigile ja selle seaduslikule valitsusele.

¹⁹ Mayeur 2010, lk 379.

²⁰ Krieg, Robert A. The Vatican concordat with Hitler's Reich. – *America*. Vol. 189, No. 5, 2003, lk 14.

²¹ Coppa 1999, lk 23.

²² *Ibid.*, lk 27.

²³ Krieg 2003, lk 15.

Neil olid vabad käed üksnes usulises tegevuses, sakramentide jagamisel ja hingeabi andmisel. Kuni sõlmitud konkordaadini oli katoliku kirik aktiivselt osalenud poliitilises ja sotsiaalses elus. Nüüd pandi kiriku tegevuse piirid senisest rangemalt paika ja kirik suruti sisuliselt erasfääri. Sel põhjusel oli lepingu mõju Saksa katoliiklastele pigem negatiivne – juba alates 1920ndate aastatest natsionaalsotsialismi arvustanud katoliiklastele mõjus leping demoraliseerivalt. Konkordaadile allakirjutamisel juhinduti küll kiriku kui institutsiooni huvidest, kuid teiselt poolt kaotas kirik oma senise positsiooni inimõiguste eest võitlejana. Kirik ei mõistnud järgnevatel aastatel avalikult hukka ei juudevastaseid aktsioone ega Hitleri poliitiliste oponentide likvideerimist. Et konkordaat ei lubanud poliitilisi diskussioone, siis toimusid need tegelikkuses suletud uste taga ja leidsid enamasti väljundi salajaste memorandumite näol. Katoliiklaste seas oli nende levik tagasihoidlik ja kirik kaotas sel põhjusel palju oma senisest liikmeskonnast.²⁴

Eesti naaberriigi Läti usuline maastik oli 20. sajandi alguses Eestist mõnevõrra kirevam. Nii näiteks oli ka katoliiklaste arv Lätis tublisti suurem. Kui luterlasi oli Lätis umbes 56%, siis katoliiklasi nende järel umbes 24%. Teiste uskkondade liikmete arv oli juba tunduvalt väiksem.²⁵ Katoliiklased elasid rõhuvas enamuses Läti idaosas asuvas Latgale piirkonnas ning osalt ka Zemgale piirkonnas. Enne Läti omariikluse teket loeti Läti idaosa ja Pihkva alasid koondavas Vitebski kubermangus katoliku kiriku liikmete arvuks umbes 200 000.²⁶ Tõenäoliselt püsis see arv stabiilsena ka järgnevatel aastatel. Riias oli omariikluse perioodil umbes 42 000 katoliiklast.²⁷ Ehkki Latgale piirkonnas kõneldi võrreldes ülejäänud Lätiga pisut teistsugust läti keele murret, oli võõrast rahvusest kirikuliikmete arv Lätis kokkuvõttes siiski väike. Niisiis moodustasid valdava enamuse katoliiklastest lätlased. Sel põhjusel ei saanud riik katoliku kirikut sellisel moel võõristada, nagu seda tehti Eestis. Nii arvestas Läti riik teatud määral katoliiklaste nõudmistega ja maksis neile ka iga-aastast toetust.²⁸

²⁴ *Ibid.*, lk 17.

²⁵ Katoliiklik Läti. – *Kiriku Elu*, nr 5, mai 1939, lk 34.

²⁶ Rohtmets, Priit. *Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku välissuhted aastatel 1919–1940*. Tartu Ülikooli usuteaduskonna magistritöö. Tartu: 2006, lk 77.

²⁷ Katoliiklik Läti. – *Kiriku Elu*, nr 5, mai 1939, lk 35.

²⁸ Rohtmets 2006, lk 77

Läti Vabariik ja Püha Tool sõlmisid konkordaadi 30. mail 1922. aastal. Ratifitseerimiskirjad vahetati Vatikanis 3. novembril 1922. aastal. Nii nagu Eesti puhul, saatis ka Läti Vabariigi ja Püha Tooli vahelise konkordaadi sõlmimist lätlaste rahvuslikkuse rõhutamine, alates nõudmisest, et piiskoppidel peab olema Läti kodakondsus, lõpetades sellega, et vaimulikus seminaris peab õpetatama läti keeles. Enne Esimest maailmasõda kuulusid nii Eesti kui ka Läti katoliiklased, keda teenisid leedu ja poola rahvusest preestrid, ühtmoodi Mohilevi peapiiskopkonda.²⁹ 1918. aastast tegutsesid Läti katoliiklased Riia piiskopi valitsuse all, mille baasil moodustati konkordaadi sõlmimise järel 1923. aastal Riia ülem- või peapiiskopkond. Paavsti diplomaatilise esindajana tuli Riiga nuntsius Antonino Zecchini. Esimeseks Riia ülempiiskopiks sai generaalvikaar Antonius Springovics, kes ülendati alates 1937. aastast metropoliidiks. See oli seotud kirikliku struktuuri laienemisega, ehk Liepaja piiskopkonna asutamisega, mille etteotsa asus piiskop Antonius Urbšs.³⁰

Katoliiklaste arvukus tingis ka nende võrdlemisi suure aktiivsuse. Nii näiteks tegutsesid mõned katoliku algkoolid ja gümnaasiumid ning töötas ka preestrite koolitamiseks mõeldud seminar. See liideti 1938. aastal Riia ülikooliga ja tegutses katoliku usu teaduskonnana. Lätis olid omariikluse esimesel perioodil ka mitmed nunna- ja mungakloostrid. Välja anti kahte nädalalehte ja nelja kuukirja.³¹

Katoliiklaste arvukus ja mõju olid põhjuseks, miks Läti riik pidi kirikuga arvestama. Riik vajab nii välispoliitilist tunnustust kui ka kindlust, et Läti idapoolsed alad püsivad ka tulevikus riigi koosseisus. See tingis ka konkordaadi kiire allkirjutamise, et Püha Tooli abiga tagada Latgale katoliiklaste selgesõnaline kuulumine Läti riigi koosseisu. Ühtlasi tähendas see Läti riigi jaoks mitmete varaliste järelandmiste tegemist, mis omakorda põhjustas suhete jähkemist teiste konfessioonide esindajatega. Nimelt andis Läti konkordaadi sõlmimisega katoliku kirikule üle mitmed Riia kirikud, eesotsas kesklinnas asuva

²⁹ Katoliiklik Läti. – *Kiriku Elu*, nr 6/7, juuni/juuli 1939, lk45.

³⁰ *Ibid.*, lk 45.

³¹ *Ibid.*, lk 47.

Jakobi kirikuga, mis oli varem kuulunud luteri kirikule.³² See samm pälvis ka rahvusvahelist tähelepanu ja see polnud sugugi mitte positiivne. Paljud evangeelsed kirikud ja oikumeenilised organisatsioonid jõudsid Läti riigi sellist sammu teravalt arvustada. Läti luterlik kirik süüdistas Läti võime katoliku kiriku eelistamises ning toonases kõnepruugis tavapärase väitega, nagu kuuluks katoliiklus keskaega. Ka konkordaadi sõlmimine oli märk keskaegsest mõtlemisest.³³

³² Katoliiklik Läti. – *Kiriku Elu*, nr 5, mai 1939, lk 35.

³³ Usulise huvi tõus revolutsiooni tüdimuse tagajärjel. – *Postimees*, nr 81, 25. märts 1923, lk 3.

II. Konkordaadi sõlmimine Püha Tooli ja Eesti Vabariigi vahel 1930. aastatel

2.1. Ülevaade katoliku kiriku olukorrast Eestis alates 19. sajandi lõpust kuni 1940. aastani

Eesti omariiklusele eelnenud perioodil, mil Eesti ala kuulus Vene impeeriumi koosseisu, oli katoliiklus lubatud, ent mitte soositud usk. Eestis elavad katoliiklased kuulusid kogu Venemaad hõlmavasse Mohilevi peapiiskopkonda.³⁴ Eestis asuvad kogudused tegutsesid nii poliitilistel põhjustel kui ka kiriku kõrgemate vaimulike puuduliku töö tõttu üsna omapäi. Näiteks polnud 20. sajandi alguses kogu Liivimaal ametisse määratud isegi mitte katoliku abipiiskoppi, kes siinsete usklite eest hoolt kannaks. Vaatamata vajakajäämistele toimus katoliiklaste kiriklik teenimine lisaks Tallinnale ja Tartule veel Narvas ning Valgas asuvates kirikutes.³⁵

Eesti omariiklus tõi kirikuelus kaasa suured muutused. 1920. aasta põhiseadusega kehtestati usuvabadus ja viidi läbi kiriku ja riigi lahutamine.³⁶ Katoliiklased olid Eestis väikesearvuline usuühendus ja jäid tähtsuselt kahe suure konfessiooni – Eesti Evangeeliumi Luteri Usu kiriku ja Eesti Apostliku Õigeusu kiriku – kõrval oma liikmeskonnaga peaaegu märkamatuks. Eesti riigi loomise ajal 1918. aastal oli Eestis neli katoliku kogudust. Enne Esimest maailmasõda oli Eestis elanud umbes 6000 katoliiklast, kellest suure osa moodustasid Vene impeeriumi sõjaväelased ja teenistujad. Rahvuselt olid katoliiklased enamasti Poola ja Leedu kodanikud, kes elasid ja töötasid põhiliselt linnades. 1922. aasta rahvaloenduseks oli nende arv drastiliselt langenud, nii et alles jäänud ca 2500 end katoliiklasena määratlenud inimest.³⁷ Nendest umbes pooled elasid Tallinnas, see

³⁴ Sild, Olaf; Salo, Vello. *Lühike Eesti kirikulugu*. Tartu: 1995, lk 128.

³⁵ Klinke 2000a, lk 862.

³⁶ Altnurme, Riho. Kirikuelu Eestis esimesel iseseisvusajal. – *Eesti oikumeenia lugu*. Peatoimetaja Riho Altnurme. Tartu/Tallinn: Tartu Ülikool/Eesti Kirikute Nõukogu, 2009, lk 20–21.

³⁷ 1922. a. üldrahvalugemise andmed. Vihk II. Üleriikline kokkuvõte. Tabelid. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924, lk 138.

tähendab, et kokku umbes ühe miljoni luterlase ja õigeuskliku kõrval leidis Tallinnas umbes 1000, Narvas 400, Tartus 200, Valgas 60, Pärnus 40, Mõisakülas 15, Petseris 20 ja Põdrangul 30 katoliiklast. Hajutatuna ja vähemal määral leidis katoliiklasi ka mujal Eestimaal.³⁸ Omariikluse perioodil ei toimunud katoliiklaste arvus olulisi muutusi. See püsis stabiilsena ja isegi vähenes pisut, ulatudes 1934. aasta rahvaloenduse andmetel 2327-ni.³⁹

Paavst Benedictus XV saatis 1921. aastal Eestisse hilisema peapiiskopi ja paavstliku nuntsiuse Antonino Zecchini, kes esialgu sidus Eesti katoliku kiriku lahti Mohilevi peapiiskopkonnast ja liitis selle 1923. aastal loodud Riia piiskopkonna alluvusse. 1924. aastal moodustati Eestis iseseisev apostlik administratuur.⁴⁰ Zecchini tegi oma tööd südamega, ta oli osav diplomaat ja tema karjäär edenes kiiresti. Alustanud 1921. aastal Apostliku Külalisena Balti riikides, sai temast 1922. aastal Apostlik Delegaat ja 1924. aastal Eesti Apostlik Administraator.⁴¹

Apostliku juhina allus Zecchini otse Vatikanile, mitte Riia peapiiskopile. Samal ajal oli Zecchini Püha Tooli diplomaatiliseks esindajaks ehk nuntsiuseks ka Lätis ja tema suur töökoormus ei lubanud tal teha otsest hingehoiu ja vaimulikutööd Eestis. Zecchini tegeles katoliku kiriku ülesehitamisega Eestis kuni 1931. aastani. Kiriku administratiivse juhtimisega tuli Zecchini kenasti toime. Näiteks uue Usuühingute ja nende liitude seaduse vastuvõtmise järel 1925. aastal, mil kogudused ehk usuühingud ja nende liidud ehk kirikud tuli uuesti registreerida, töötasid koguduste esindajad Zecchini eestvedamisel välja koguduste uued põhikirjad. Zecchini esitas ka valitsusele verbaalnoodi usuühingute seaduse korrigeerimiseks, välisministeerium saatis siseministrile soovitusel neid ettepanekuid ka arvestada.⁴²

Kirikute registreerimisega seoses tuleb peatuda välismaalastest vaimulike küsimusel, mis valmistab kogu omariikluse perioodil suuremal või vähemal määral probleeme. Preestrite jaoks oli keeruliseks keeleoskuse küsimuse

³⁸ Wrembek, Christoph. *Jesuiidid Eestis*. Tartu: Johannes Esto Ühing, 2003, lk 35.

³⁹ Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1.III 1934 rahvaloenduse andmed. Vihk II. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1935, lk 118–119.

⁴⁰ Salo 2002, lk 282.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² ERA (Eesti Riigiarhiiv), f 957, n 12, s 525, l 5.

lahendamine, sest Eestis töötamiseks oli vaja osata vähemalt viite keelt: poola, leedu, saksa, vene ja eesti keelt. Lisaks keeleoskusele oli ka teisi probleemseid küsimusi, millest tähtsaim oli nõudmine, et Usuühenduste ja nende liitude seaduse (§ 9) kohaselt pidid kõik usuühingute ja nende liitude juhatuse liikmed ning vaimulikud olema Eesti Vabariigi kodanikud. Erandkorras oli siseministeeriumi ettepanekul ja Vabariigi Valitsuse loal võimalik siiski tööle võtta ka välismaalasest preestreid.⁴³

Omariikluse esimestel aastatel teenisid Eesti kogudusi preestritena Zecchini jesuiitidest orduvennad Joseph Karrte Tallinnas ja Heinrich Werling Tartus,⁴⁴ kusjuures Werling tegi tööd ka Tallinna koguduses.⁴⁵ Nemad tegid ära ka põhilise misjoni- ja hingehoiutöö.⁴⁶ Narvas oli abipreestrina ametis Eduard Stephany. Esimese eestlasena Tallinnas preestriks pühitsetud, kuid noorelt surnud Leon Abratis jõudis olla Tallinnas kaplan ja seejärel Narvas abipreester.⁴⁷ 1924. aastal külastas Eestit lühiajaliselt Felix Wiercinski, kes viis siin läbi poolakeelset misjonitööd.⁴⁸

Misjonitööle soovis tulla ka noor jesuiidist preester Eduard Proffittlich, esialgu küll Venemaale, kuid ta kutsuti 4. detsembril 1930 Tallinna Peeter Pauli kiriku kogudusse preestriks. Selles ametis sai ta olla paar kuud, kui ta nimetati Püha Tooli poolt apostlikuks administraatoriks, kes pidi Paavstliku Venemaa Komisjoni (*Pontificia Commissio pro Russia*) alluvuses pidama õigeusu ja katoliku kiriku ühendamist puudutavaid läbirääkimisi Eestis.⁴⁹ Apostliku administraatorina töötas Proffittlich järgmised kümme aastat. Ta püüdis ühendada üle kogu riigi hajali asuvaid katoliiklasi ja tuua riiki uusi vaimulikke. Eesmärgiks oli katoliiklust lähendada ka eestlastele.⁵⁰ Selleks õppis andekas diplomaat ja hingekarjane Proffittlich ära eesti keele ja asus aktiivselt tegelema kirjastustegevusega. 1931. aastal andis ta välja katoliku katekismuse, seejärel palve- ja lauluraamatu. Silmapaistev on ta panus ka katoliku perioodika „Kiriku

⁴³ Riigi Teataja, nr 183/184, 27. november 1925, lk 1052.

⁴⁴ Klinke 2000a, lk 863.

⁴⁵ Wrembek 2003, lk 35.

⁴⁶ Klinke 2000b, lk 24.

⁴⁷ Salo 2002, lk 283.

⁴⁸ Wrembek 2003, lk 37.

⁴⁹ Klinke 2000b, lk 32.

⁵⁰ Eduard Proffittlich. – Kleio, nr.2, 1997, lk 37.

Elu“ ja „Ühinenud Kiriku“ väljaandmisel, kus ta avaldas ka ise terve rea kõrgetasemelisi teoloogilisi artikleid. Teadaolevalt kirjutas ta kokku vähemalt 127 eestikeelset artiklit ja ühe raamatu.⁵¹ 27. detsembril 1936. aastal pühitseti Eduard Profittlich piiskopiks.⁵²

Vaimulikest oli kirikus omariikluse perioodil kogu aeg puudus, abi ei saadud ka ideest läkitada eestlastest preestrikandidaate välismaale õppima. Välisriigi kodanikest kiriku töötajate töö- ja elamislubade vormistamine oli Eesti Vabariigis komplitseeritud, kannatust ja aega nõudev toiming. Küsimus oli seda problemaatilisem, et töölubade väljastamine polnud sugugi iseenesestmõistetavus, ega lõppenud alati positiivsete tulemustega. Väljaspool Eestit siia tööle tulnud kirikutegelaste töö- ja elamislubade raskused ei kimbutanud ainult katoliku kirikut, vaid selle probleemiga olid hädas ka teised konfessioonid, seda eriti 1930. aastatel, mil sel põhjusel esines lahkarvamusi ka seoses luteri kiriku soome, rootsi ja läti koguduste teenimisega.⁵³

Nii nagu 1925. aasta Usuühingute ja nende liitude seaduses, oli ka alates 1935. aastast kehtinud Kirikute ja usuühingute seaduses kirjas, et kirikute ja nende koguduste ning usuühingute ja usuühingute liitude valitsuste või juhatuste liikmed ning vaimulikud peavad olema Eesti Vabariigi kodanikud (§ 7). Erandi tegemist seaduses enam ei aga mainitud.⁵⁴

Muudatused seadusandluses peegeldusid peagi ka riigi käitumises. Kui 1920. aastatel oli välismaalastest vaimulikele elamis- ja töölubade hankimine olnud aeganõudev protsess, siis nüüd polnud välismaalastest vaimulike tööle vormistamine enam üldse võimalik. Eriti valusalt tabas see katoliku kirikut. Arhiivimaterjalidest selgub, et 1938. aastal palus apostlik administraator Profittlich oma välismaalastest kaastöötajatele töö- ja elamislube. Profittlichi palve oli varustatud üksikasjalike selgitustega ja sisaldas ka põhjendusi koos töötajate vaimuliku tegevuse kirjeldustega. Dokument liikus arutamiseks siseministeriumi politseivalitsusest välisministeriumini välja ja oleks viimase sekkumiseta jäänud tõenäoliselt positiivse lahendusega. Kujunenud pingelist

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

⁵³ Rohtmets 2006, lk 203–204.

⁵⁴ Riigi Teataja, nr 107, 21. detsember 1934, lk 1822.

olukorda ilmestab hästi siseministeeriumi ja Profittliche kirjavahetus aastatest 1937–1938, milles apostlik administraator palus tööloba kolmele preestrile. Välisministeeriumi ja paavsti saadiku vahelise suusõnalise kokkuleppe alusel olid preestrid küll tööle lubatud, kuid et ametlik otsus puudus, siis kimbutas neid politsei, nõudes neilt vastavalt Eesti seadustele tööloa kinnituseks kirjalikku tõestust.⁵⁵

Profittlich palus politseivalitsusel anda politseiprefektuuridele juhtnööre, et edaspidi arusaamatusi vältida. Nuntsius Antonino Arata ja Eesti välisministeeriumi ametnike vahel toimunud kohtumise järel esitati nimekiri viieteistkümnest preestrist, kellele Püha Tool taotles pikemaajalist, kümne aasta pikkust tööloba. Eesti valitsus tuli taotlusele vastu, kuid jättis endale õiguse keelduda lubade andmisest ebaloajalse käitumise tõttu või seadustest üleastumise korral. Lisaks sellele lepiti kokku nõudes, mille kohaselt pidi apostlik administraator rakendama kõiki võimalusi, et tõhustada eestlastest preestrite ettevalmistust ja tööle rakendamist. Ühtlasi esitas välisministeerium siseministeeriumile nimekirja kaheksast riigist pärit sinise kiriku töötajatest: kolm inimest olid Poolast ja viis Saksamaalt, kellele lisandusid kiriku töötajad Leedust, Prantsusmaalt, Hollandist, Austriast, Suurbritanniast ja Rootsist.⁵⁶

Paavst Pius IX pontifikaadi ajal arenes misjonitöö eriti ulatuslikult nendes riikides, kus katoliku ja õigeusu kirikud koos eksisteerisid. Balti riikide ja siit idapoole jäävates piirkonnas mõeldud tegevuseks loodi 1925. aasta juunis Paavstlik Venemaa Komisjon (*Pontificia Commissio pro Russia*). Seda juhtinud peapiiskop Michael d'Herbigny, üritas Eestis siinset katoliku kirikut õigeusklikega liita. Oli ju sinne õigeusu kirik Moskva patriarhaadi koosseisust lahkunud ja oli seetõttu olukorras, kus koostöö katoliiklastega võis tulla kõne alla. Õigeusklike hulgas oligi olnud väidetavalt mitmeid vaimulikke, eesotsas Konstantin Pätsi venna Nikolai Pätsiga ja preester Anton Laariga, kes nägid võimalikus unioonis ka positiivseid külgi.⁵⁷

⁵⁵ ERA, f 14, n 2, s 642, l 11.

⁵⁶ *Ibid.*, l 18, l 24.

⁵⁷ Sõtšov, Andrei. Õigeusu kiriku oikumeenilised suhted. – *Eesti oikumeenia lugu*. Peatoimetaja Riho Altnurme. Tartu/Tallinn: Tartu Ülikool/Eesti Kirikute Nõukogu, 2009, lk 72–73.

Vaatamata püüdlustele ühinemisliikumine ei õnnestunud, sest õigeusu kirik esitas nõudmisi ja tingimusi, mis ei olnud katoliku kirikule vastuvõetavad. Katoliiklased lõid seepeale idakiriku riitusega kogudused Narvas (1934) ja Esnas (1938).⁵⁸ 1935. aastal asus preester Charles Bourgeois (hilisem isa Vassili) välja andma idariitusliku orientatsiooniga ajakirja „Ühine kirik”.⁵⁹ Profittlich üritas tuua eestlastele lähemale ka nn Poola rahvuskirikut, ent see oli väga keeruline, sest nii nagu katoliku kiriku misjonitöö üldiselt, takerdus ka see tegevus eesti keelt kõnelevate vaimulike vähesusse, mistõttu oli võimatu teha hingehoidlikku tööd. Lisaks sellele oli Eestis kui luterlikul maal raskusi katoliiklusesse positiivse suhtumise juurutamisel, sest luterlik identiteet oli katoliiklusele vastanduv.

Niisiis jätkus kogu Esimese iseseisvusperioodi vältel välisriikidest pärit vaimulike kasutamine kirikutöös. 1930. aastatel tuli Eestisse uusi kaputsiinlasi Poolast ja Hollandist, Profittlichi kutsel ka tema enda orduvendi *Missio Lithuania*st, kellele lisaks saatis paavst Pius XI ordupreestrid Krakowi komissariaadist või Baierimaalt. Narva kogudusse saabus kolm õde Jeesuse Püha Misjonäride ordust.⁶⁰ Tõsi, seoses Vatikani huviga hõlmata siinseid õigeusklikke, läkitati 1930. aastatel Rooma õppima ka eestlastest noormehed, kes olid alustanud oma haridusteed, et saada õigeusu preestriteks, ent nüüd kaasati Vatikani plaani integreerida õigeusklikud idariitusliku kirikuna katoliku kirikusse. Neist tuntum on hilisem tõlkija Aleksander Kurtna. Temaga koos õppis Roomas veel teinegi varem Petseri vaimulikus seminaris õppinud noormees, kelleks oli Juhan Raidal. Õigusklike ringkondades võeti vaimulike siirdumine katoliiklusesse vastu nõrdimusega. Katoliku preestrid neist lõpuks siiski ei saanud. Ainsaks preestriks, kes õigeusust katoliiklusesse üle läks, oli Vormsi rannarootsi õigeusu koguduse preester Richard Valdak, kes tegutses konverteerumise järel Haapsalus.⁶¹

1931. aasta augustis kehtestas apostlik administratsioon Eestis uue piirkondliku jaotuse. Selle kohaselt olid Tallinna, Rakvere ja Pärnu ringkonnad üksteisest sõltumatud ringkonnad ja allusid jesuiitidele. Tartu, Narva, Petseri ja Valga piirkonda kureerisid jätkuvalt kaputsiinlased.⁶² Töö oli nüüd märksa

⁵⁸ Klinke 2000a, lk 865.

⁵⁹ Klinke 2000b, lk 40.

⁶⁰ Klinke 2000a, lk 865.

⁶¹ Sõtšov 2009, 72–73.

⁶² *Ibid.*

paremini organiseeritud ja järjepidev. Erilist tähelepanu pöörati noorsoo usulisele kasvatusesele, andes nädalas viies keeles ja enam kui 90-le õpilasele üle 30ne usuõpetuse tunni.⁶³ Silmas pidades vajadust kodumaise vaimulikkonna järele, avati Nõmmel poisslaste kasvatusasutuse, mis saavutas seal antava hea hariduse poolest nii hea kuulsuse, et isegi mittekatoliiklased tõid oma lapsi sinna õppima. Järjepidev töö hakkas tasapisi vilja kandma: üldsus huvitus üha enam ka jumalateenistustest, kuhu hakkasid tulema ka kirikusse mitte kuuluvad liikmed. Lisaks sellele hakati välja andma kuukirja *Kiriku Elu*, mida lugesid paljud haritud inimesed, sealhulgas ka luterlased.⁶⁴ „Seda ajajärku on Eduard Profittlich nimetanud „Looja viinamäe kõige raskemaks osaks“, hinnates samas oma tegevust n-ö Nõukogude Liidu eelpostil „Kristuse riigile sama lootusrikkaks kui kus iganes mujal“.⁶⁵

1930. aastate lõpus tõusis päevakord uus kirikusisene raskus. Nimelt tekkis tüli kaputsiinlaste ja jesuiitide vahel. Tegemist oli konkureerivate gruppidega, kus seisukohad vastandusid teineteisele eri piirkondade usulise elu korraldamises ja alluvussuhtes.⁶⁶ Kaputsiinlaste pahameele pälvis ennekõike jesuiitide hõivamistöö kogudustes – kõikide koguduste vaimulikud olid jesuiidid. Seetõttu langetasid kaputsiinlased 1937. aasta novembris otsuse, et nad lõpetavad oma töö Eestis.⁶⁷ Vahetult enne nõukogude okupatsiooni oli Eestis 11 rooma-katoliku kogudust ja 14 vaimulikku, lisaks paar nunnaordut kokku mõneteistkümne liikmega.⁶⁸

2.2. Eesti Vabariigi ja Vatikani vaheliste diplomaatiliste suhete areng ja konkordaadi sõlmimise eeltöö

Eesti Vabariigi ja Vatikani vaheliste suhete avalööki oli 1919. aastal, mil Püha Tooli esindajatega kohtusid nii Eesti Vabariigi esindaja Prantsusmaal Karl-Robert Pusta kui ka Eesti Vabariigi välisdelegatsiooni liige ja Eesti esindaja Itaalias Eduard Virgo. Oma memuaarides märgib Pusta, et kohtus 1919. aasta alguses Vatikani riigisekretäri kardinal Pietro Gasparriga. Kardinal oli Eesti

⁶³ *Ibid.*, lk 866.

⁶⁴ Wrembek, lk 70.

⁶⁵ Klinke 2000a, lk 866.

⁶⁶ Klinke 2000b, lk 69.

⁶⁷ *Ibid.*, lk 70.

⁶⁸ Katoliku kirik Eestis – *Kiriku Elu*, nr 9, 1993, lk 7.

oludega üllatavalt hästi kursis ja tundis huvi kavandatava Eesti põhiseaduse, ehk täpsemalt seal sisalduva riigi ja kiriku vahekorra vastu. Sel kohtumisel andis Pusta teada, et Vabariigi Valitsus on huvitatud Eesti „taaslülitamisest lääne vaimsesse ja kultuurilisse ühiskonda“ ning ehkki tegemist on valdavalt protestantliku maaga, ollakse huvitatud ka katoliku kiriku tegevuse ametlikust jätkamisest.⁶⁹

Ehkki Pusta soovib endale suhete sisseseadja au, kuulub see tegelikult Eduard Virgole, kes kohtus 21. märtsil 1919. aastal poolametlikult Vatikani riigi alamsekretäri kardinal Federico Tedeschiniga. Pusta kohtumine leidis tegelikult aset 1920. aasta jaanuaris.⁷⁰ Virgo teatas audientsil, et Eesti rahvas on kirikust võõrdunud ja usu vastu ükskõikne, ent väljendas Eesti valitsuse nimel veendumust, et kuna usk on südametunnistuse asi, siis Eesti riik ei eelista ühte konfessiooni teisele. Sel põhjusel kinnitas Virgo, et katoliku kirikule antakse Eestis tegutsemisel vabad käed. Tedeschini omakorda lubas, et sellisel juhul on Vatikan valmis tunnustama Eesti Vabariigi iseseisvust ja astuma valitsusega „vormilisse läbikäimisesse“.⁷¹

Noore Eesti Vabariigi jaoks oli Vatikani poolne tunnustus tol hetkel väga vajalik. Rahvusvahelise toetuse saamiseks tegid Eesti diplomaadid tööd mitmel pool Euroopas. Poolametliku kohtumise järel küsis Virgo Eesti valitsuselt volitusi edasi tegutsemiseks ja soovitas esialgu ajakirjandust asjasse mitte pühendada. Parajasti Pariisis viibinud välisminister Jaan Poska andiski Virgole volitused tegutsemiseks. Sellele järgnes 8. aprillil 1919. aastal Virgo audients paavst Paulus XV juures. Ajakirjanduse andmetel oli paavst küll väga heasoovlik ja andis lootust pikaajaliste suhete sisseseadmisele, ent Virgo lootus saada Vatikanilt *de jure* tunnustus teostus sellele vaatamata mõnevõrra tagasihoidlikumal määral, sest Vatikan teatas esialgu vaid Eesti Vabariigi *de facto* tunnustamisest. Siiski, õhkkond kohtumisel oli meeldiv. Kõneldi ka Vatikani esindaja saatmisest Eestisse, millega seoses mainiti hilisema paavsti, Pius XI (Ambrogio Damiano Achille Ratti) nime.⁷²

⁶⁹ Pusta, Kaarel R. *Saadiku päevik*. Tallinn: Olion, 1992, lk 32.

⁷⁰ ERA, f 1622, n 1, s 459, l 1. Sellele tõsiasi jale viitab Eesti välisteenistuse ajalugu põhjalikult käsitletud Eero Medijainen. Medijainen, Eero. *Saadiku saatus. Välisministereium ja saatkonnad 1918–1940*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1997, 143–144.

⁷¹ ERA, f 1622, n 1, s 459, l 1.

⁷² Isiklik audients paavstiga. – *Vaba Maa*, nr.115, 5. juuni 1919, lk 3.

Kaks aastat hiljem, 10. oktoobril 1921. aastal tunnustas Vatikan Eesti Vabariiki *de jure*.⁷³ Diplomaatiliste suhete sisseseadmise järel polnud Vatikanil Eestis diplomaatilist esindajat, Eestil omakorda puudus diplomaatiline esindaja Vatikanis. Esialgu polnud Eesti riigil esindust ka Itaalias. Sel põhjusel tegeles Itaalia ja Vatikaniga Eesti saadik Pariisis, kelleks oli neil aastatel jätkuvalt Karl Robert Pusta. Sedalaadi suhtlemine oli keeruline nii kauguse tõttu kui ka seetõttu, et sel ajal olid Itaalia ja Vatikani suhted väga jahedad, mistõttu ei paistnud Itaalia ja Vatikaniga tegeleva ühe ja sama saadiku määramine kindlasti austust üles näitavana. Tajudes Itaalia ja Vatikani vahelisi pingeid, soovitasid viimaste esindajad Balti riikidel ühineda, et Venemaa ohtu vähendada. Vatikani esindajad mainisid 1920. aasta alguses toimunud kohtumisel saadik Pustaga, et Balti riikidesse on kavas lähetada kiriku erimissioon.⁷⁴

Vaatamata Püha Tooli lubadusele jäid suhted 1920. aastate alguses tagasihoidlikuks. Eestipoolne huvi oli ju puudutanud ennekõike riiklikku tunnustamist ja ei olnud seotud murega võõramaalastest katoliiklaste hingehoiu pärast. Pigem peljati, et katoliku kirik võib soovida Eestis tegutsemiseks mingeid eritingimusi, nagu oli juhtunud Lätis. Ajuti, kui kiriku tegevuse korraldamine riigis päevakorda tõusis, andiski Vatikan endast esindajate kaudu märku. Seda kinnitab 1925. aastal päevakorras olnud Usuühingute ja nende liitude seadus. Püha Tool läkitas 1925. aastal Eestisse oma saadikud, eesotsas Lätis resideeruva nuntsiuse Antonino Zecchini'ga, kes tegid visiidi ka riigivanema ja haridusministri juurde. Püha Tooli esindajad edastasid oma soovitud tulevase Usuühingute ja nende liitude seaduse kohta, millele lisasid ka korralduse katoliku lastele usuõpetuse õpetamise kohta. 1925. aasta septembris toimunud visiidi käigus leidis Tallinnas asuvas katoliku kirikus aset pidulik jumalateenistus.⁷⁵ Katoliku kiriku erilist struktuuri on Usuühingute ja nende liitude seaduses seoses usuühingute liitude registreerimisega küll arvestatud, kuid ulatuslikumaid eriõigusi kirikule ei antud.⁷⁶

⁷³ Pusta 1992, lk 32–34.

⁷⁴ Medijainen 1997, lk 144.

⁷⁵ Paavsti esitaja haridusministri jutul. – *Vaba Maa*, nr 203, 3. september 1925, lk 3.

⁷⁶ Usuühingute ja nende liitude seaduses on katoliku kirikule viidatud kahel korral. Neist esimeses (§ 10) on sätestatud, et usuühingute liitude juhatused peavad asuma Eestis ning need, kes tunnustavad väljaspool Eesti riigi piire tegutseva vastava usutunnistuse kõrgemat valitsevat võimu,

Põgusad vastastikused visiidid jäid kuni 1932. aastani ainsaks suhtlusviisiks ja needki olid ju tegelikult ainult vormilist laadi. 1930. aastate alguses saabus suhetes mõningane elavnemine, mil saadikuks Püha Tooli juurde määrati riigivanema käskkirja kohaselt endine riigivanem Otto Strandman. Tema volitused algasid 1. juulil 1933. aastal.⁷⁷ Seda võib pidada Vatikanile ja Eesti Vabariigi ametlike diplomaatiliste suhete alguseks, sest samal kuupäeval andis Eesti esindaja Riias Jaan Mölder välisministeeriumile teada, et Vatikan tegi Eesti Vabariigile ettepaneku määrata oma diplomaatiline esindaja Eesti Vabariigi juurde. Selleks sobivat hästi Eduard Profittlich, kes oli Vatikanile hästi tuntud ja töötas juba Eestis.⁷⁸ Profittlich oleks esialgu võinud olla „papistliku administraatori“ rollis, kuid Eesti poole nõusolekul võis ta nimetada ka ametlikult Püha Tooli asjuriks ehk *charge d'Affaires*-iks Eestis. Et Vatikanile oli ilmselt hästi teada Eesti riigi vastumeelsus sakslaste ja eriti baltisakslaste suhtes, siis rõhutatakse kirjas sakslasest Profittlichi erapooletust.⁷⁹

Välisminister Ants Piip polnud sellise lahendusega rahul ja leidis, et kuna Eestit esindab Vatikanis endine riigivanem, siis oodatakse ka Vatikanist Eestisse vähemalt sama positsiooniga isikut. Piip mainis näitena Lätit ja sealset nuntsiust Antonino Zecchinit. Ehkki Eesti kodakondsusega Profittlich'i kui isiku suhtes ei olnud välisministeeriumil midagi ette heita (peale selle, et ta oli praktiseeriv vaimulik ja rahvuselt sakslane), oodati Vatikanilt siiski aupaklikumat käitumist. Juhul, kui Vatikan otsustaks jääda oma ettepaneku juurde, pidi Profittlich loobuma oma senisest tööst enne diplomaatilise esindaja õiguste ülevõtmist.⁸⁰

Piip pehmendas oma pöördumise resoluutsust, lubades teha Vatikanile soovist ettekande riigivanemale, kuid andis samas mõista, et valitsus ei kiida Vatikanile ettepanekut tõenäoliselt heaks. Nuntsius Zecchini, kellel paistsid kirjavahetuse põhjal olevat Möldriga head suhted, andis Möldri järgmise Eestisse saadetud kirja vahendusel teada, et ta sai oma juhtnöörid otse Vatikanist, mis

peavad tegevuseks nõudma Vabariigi Valitsuse eriloa. Teine märkus (§ 24) puudutab usuühingute registreerimist. Iseseisvad usuühingud ehk kogudused, mis pole Eesti Vabariigi territooriumil koondunud usuühingute liitu ehk kirikusse esitavad seaduse kohaselt oma põhikirjad eestseisuse või juhatuse allkirjadega. Riigi Teataja, nr 183/184, 27. november 1925, lk 1051–1052.

⁷⁷ ERA, f 1585, n 2, s 792, l 4.

⁷⁸ ERA, f 1585, n 2, s 274, l 3.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*, l 2.

välistas vastuvaidlemise. Ka ei pidanud ta sobivaks välja tulla oma kandidatuuri esitamiseks. Ehkki Zecchini oli mitteametlikult välisministri argumentidega nõus, oleks uue lahenduse leidmiseks tulnud suhelda senisest kõrgemal tasemel. See tähendas, et tulemusi oleks võinud tuua Eesti saadiku Strandmani kohtumine Püha Tooli juures riikide vaheliste suhetega tegeleva kardinali Eugenio Pacelli'ga.⁸¹

Nuntsius Zecchini mainis nuntsiuse määramisega seoses suure saladuskatte all ka Püha Tooli juures asuvat nn „Vene komisjoni“ (*Pontificia Commissio pro Russia*), mille jurisdiktsiooni kuulusid Venemaa naabruses asuvad riigid, kus elas palju vene rahvusest inimesi, keda katoliku kirik püüdis neis riikides misjoniga integreerida oma liikmeskonda. Nende maade seas oli ka Eesti. Zecchini tuletas veel meelde, et 1922. aastal palus ta tollaegset riigivanemat Konstantin Pätsi, et „ta mitte ei laseks Eesti Apostlikku Õigeusu kirikut Konstantinoopoli patriarhi alla minna, sest eesti õigeusu kogudus oleks võinud ennast autokefaalseks koguduseks tunnistada“.⁸² See peegeldab Vatikan ja Zecchini seisukohta, mille kohaselt loodeti, et autokefaalsena ehk iseseisvana võivad Eesti õigeusklikud kaaluda katoliku kirikuga liitumist, mis tähendanuks oma kirikukorralduse ja liturgiaga uniaatliku kiriku teket. Teadupärast töötasidki mitmel pool Eestis 1930. aastatel uniaadi preestrid.

Edasise vaidluse kestel nõudis Eesti pool, et Vatikan võiks nimetada vähemalt internuntsiuse, kes ei tohiks olla alamast astmest kui seda on piiskop. Ühtlasi lepiti veel kord kokku, et edasisi kohtumisi ja läbirääkimisi ajakirjanduses ei kajastata.⁸³ Seejärel kohtus Jaan Mölder Läti katoliiklasi peapiiskop Sprinvoici haiguse tõttu juhtiva piiskop Rancaniga,⁸⁴ kes oli Eesti valitsuse nõudmistest teadlik ja andis mõista, et suhted Vatikaniga on endiselt sõbralikud. Tema arvates sobis Püha Tooli esindajaks paavsti soosik, kelleks oli lätlasest piiskop Sloskans, kes oli äsja vabanenud kümne aasta pikkusest vangistusest Venemaal ja kellel polnud töökohta. Kõike seda tuli loomulikult arutada Vatikanis.

Võimalik, et kogu eelnev pingeõhkkond oli sundinud Eesti poliitikuid ja ametkondi olukorda analüüsima kõige kõrgemal tasemel ja kujundanud sinse

⁸¹ ERA, f 1585, n 2, s 792, l 6.

⁸² *Ibid.*

⁸³ *Ibid.*, 17.

⁸⁴ *Ibid.*, 19.

valitsuse seisukoha. Seda väljendas Piibu selgesõnaline kiri Strandmanile, kus juba esimeses lauses antakse luba saadikul piirduda vaid „puht riiklise viisakusega“⁸⁵. Kujundlikuks tõestuseks vastasseisust on ka välisminister Piibu ühemõtteline seisukoht, et Eesti valitsus, eesotsas riigivanemaga ei poolda katoliikluse õhutamist Eestis, kuid samas ei teinud mingeid takistusi katoliku kiriku „rahulisele misjonitööle“. Ka misjon polnud siiski täielikult vastuvõetav, sest sellega tegelesid on võõramaalased, st valdavalt sakslased või venelased. Eesti pool heitis Vatikanile ette, et see ei võtnud arutusele riigivanem Pätsi ettepanekut, kus ta palus määrata Eestisse ungarlasest nuntsius. Ehkki Piip väitis, et tal olevat tegelikult ükskõik, kes Vatikani esindajaks määratakse, on põhjust selles seisukohas siiski kahelda. Nimelt tuli uuesti jutuks Eduard Proffitlich'i kandidatuur, keda Piip isiklikult tundis ja kellega ta katoliku kiriku endise juriskonsuldina palju kokku oli puutunud. Vaatamata isiklikult lähedastele seostele väitis Piip, et teatud põhimõtetest tuleb kinni pidada, et ei tekiks olukorda, millega Eesti katoliiklaste juht on diplomaatilise puutumatusena.⁸⁶ Niisiis soovis Piip vältida olukorda, millega kiriklik ja riiklik esindaja oleksid üks ja sama isik. Piip palus Strandmanil sõita kohe Rooma, kuid Strandmani sõit viibis.

Tõenäoliselt oli see Zecchini, kelle töö tulemusena esines Vatikan konkreetse ettepanekuga, et vastasseis laheneks. Igatahes on Jaan Mölder'i järgmine kiri Eestisse uut lahendust kajastav. Eestisse pakuti Vatikani esindama prelaat Antonio Arata't. Kui kandidaat hinnati sobivaks ja Eesti kavatses anda tema määramise suhtes oma nõusoleku, sooviti temast teha Vatikani asjurit Eestis. Eesti valitsus reageeris kiiresti, öeldes, et pole pakutava isiku vastu ja saatis 30. augustil 1933. aastal Püha Tooli esindajatele oma sellesisulise heakskiidu.⁸⁷ Sellega oli töö ametlike diplomaatiliste suhete sisseseadmiseks lõpule jõudnud.

Edasised aruanded välisministeeriumile kirjutas juba Otto Strandmann, kes jõudis 1933. aasta septembri lõpus Rooma. Järgmisel päeval võtsid ta Vatikanis vastu puhkusel oleva kardinal Pacelli asemikud kardinalid Ottiviani ja Pizzardo,

⁸⁵ *Ibid.*, 110.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Ibid.*, 112.

kellega vahetati viisakusi. Strandmann rõhutas Eesti rahva sidemeid lääne kultuuriga, mille tähtsaks esitajaks ütles ta olevat ka katoliku kiriku.⁸⁸

Saadiku volituste üleandmisel paavst Pius XI-le vesteldi kirikupeaga maast ja ilmast, ent viisakuste kõrval kirikupoliitikast ei räägitud. Paavst küsis Eesti maa ja rahva kohta ning meenutas hea sõnaga Tartu Ülikooli arstiteaduskonda, kus „iseäranis „neurologie“ alal palju kasulikku ja tähtsat tööd tehakse“. Sama suhtumine sai Strandmanile osaks ka 12. oktoobril toimunud kohtumisel kardinal Pacelliga. Ka selle vestluse jooksul vahetati viisakusi ja poliitilisi teemasid üles ei võetud. Diplomaatiline etikett nägi ette ka viisakusvisiite kardinalide juurde, kuid Strandman kohtus ainult Püha kolleegiumi dekaani, kardinal Granito del Belmonte`iga ja lahkus peale seda Roomast Genfi.⁸⁹ Umbes samal ajal viibis Vatikanis ka Eduard Profittlich, kes kutsuti paavsti audientsile 28. septembril 1933. aastal.⁹⁰ Selle kohtumise sisu võib üksnes oletada.

Antonino Arata saabus Tallinnasse 18. oktoobril 1933. aastal ja andis oma volikirja üle kolm päeva hiljem.⁹¹ Riigivanem Jaan Tõnissoniga toimunud kohtumise järel, kus Arata andis üle paavstilt saadetud kirja, külastas ta teisi kõrgeid riigiametnikke.⁹²

Arata ametiaeg asjurina vältas kuni nuntsius Zecchini surmani 1935. aasta märtsis. Zecchini surma järel teatas kardinal Pacelli Eesti toonasele välisministrile Julius Seljamaale soovist määrata Arata Eestisse ametlikuks nuntsiuseks.⁹³ Kardinal soovis sellele ettepanekule Eesti poolset ametlikku vastust, mille Eesti välisministeerium ka kiiresti andis. Et Arata võttis üle ka Zecchini ameti, resideerus ta alates 1935. aasta juulist Riias ning oli Püha Tooli diplomaatiline esindaja Lätis ja Eestis. Sellega oli Püha Tooli esindatus Eestis tõusnud asjuri tasemelt nuntsiuse ehk saadiku tasemele.⁹⁴

Tallinnasse jõudis Arata uue määramise järel alles mitu kuud hiljem, 1935. aastal novembri lõpus.⁹⁵ Vastuvõtt oli tavapärase diplomaatilise protokoll

⁸⁸ *Ibid.*, l 40.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ E.P. Katoliku kirik Eestis. – *Kiriku Elu*, nr 11, november 1933, lk 82.

⁹¹ Vatikani esindaja Eestisse – *Postimees*, nr 244, 18. oktoober 1933, lk 3.

⁹² Paavsti esindaja Tallinnas – *Postimees*, nr 248, 22. oktoober 1933, lk 3.

⁹³ ERA, f 957, n 8, s 741, l 11.

⁹⁴ *Ibid.*, l 12.

⁹⁵ ERA, f 957, n 7, s 232, l 31.

kohaselt pidulik ja leidis aset 5. detsembril 1935. aastal. Oma kõnes soovis Nuntsius Arata „arendada ja veelgi tihendada Püha Tooli ja Eesti Vabariigi vahel valitsevaid sõpruse sidemeid“, Eesti riigi esindajana kõnelenud Konstantin Päts vastas, et hindab kõrgelt Eesti apostliku nuntsiatuuri asutamist kui Rooma paavsti kõrge heatahtlikkuse ja sümpaatia avaldust Eesti vastu ja lubab kaasa aidata nuntsiuse missiooni õnnelikuks kordaminekuks.⁹⁶

Püha Tool soetas küll Tallinnasse Poska tänavale residentsi, ent püsivalt Riias resideerinud nuntsius viibis Tallinnas harva. Arata määramisega lõppes diplomaatilise suhete sisseseadmise järgmine etapp. Diplomaatiliste suhete kõrval tõusid nüüd päevakorda kiriklikud küsimused, mis olid Püha Tooli jaoks vähemalt sama tähtsad või tähtsamadki kui riikide vahelised suhted. Kuni 1936. aasta lõpuni allusid kohalikud katoliiklased Riia piiskopile ja siinseid kogudusi oli alates 1931. aastast apostliku administraatorina juhtinud Eduard Proffitlich. Tema saamisega peapiiskopiks 1936. aasta detsembris said Eesti katoliiklased pärast ligi aastasadade pikkust vaheaega endale taas piiskopist kirikupea. 1937. aastal käisid nii Arata kui ka Profittlich Roomas, kus arutleti kiriku tegevust puudutavaid küsimusi.⁹⁷ Võib eeldada, et üks küsimustest, mis tõstatus, puudutas ka konkordaadi sõlmimist, mis oleks võimaldanud katoliku kirikul Eestimaal senisest vabamalt tegutseda

2.3. Läbirääkimised konkordaadi sõlmimiseks ja konkordaadi sõlmimise luhtumine

Konkordaadi sõlmimise läbirääkimiste algus ulatub Eesti ja Püha Tooli diplomaatiliste suhete elavnemise aega. Sellesse perioodi jääb Eestis ka uue ususeadusandluse kehtestamine. 1934. aastal kehtestati kirikute ja koguduste tegevust reguleeriv uus Kirikute ja usuühingute seadus. Seal on märge selle kohta, et katoliku kirik tegutseb Eestis Püha Tooliga sõlmitava kokkuleppe alusel (§ 2), mis lubab oletada, et erikokkuleppe sõlmimine oli tollal juba päevakorras.

⁹⁶ *Ibid.*, 142, 47.

⁹⁷ Eesti katoliku kiriku esindajad paavsti juures. – *Kiriku Elu*, nr 6, 1937, lk 43.

Varasemas Usuühingute ja nende liitude seaduses sellises sõnastuses erimääratlust ei esine.⁹⁸

1930. aastatel sõlmiti konkordante peamiselt nende riikidega, kus Püha Tool tundis end ohus olevat ja püüdis lepingutega endale selgesõnaliselt õigusi tagada, või ka lihtsalt teadvustada oma kohalolekut. Eestiga sõlmitud konkordant on siin pigem erand, sest siin on tegemist ülesmäge liikuvate suhete mõjul tekkinud lähenemise ja selle lepingulise määratlemisega. Nii nagu ajaloos ikka, ei saa poliitiliste põhjuste kõrval eirata ka isikute rolli.

Vaatamata tihenunud suhetele oli Eesti välisministeerium Vatikaniga lepinguliste sidemete sõlmimisel pigem ettevaatlik ja kartlik kui julge ning initsiatiivi üles näitav. Ettevaatlikkusest annab tunnistust ka Eesti saadiku ja välisministri vaheline kirjavahetus 1934. aastast.⁹⁹

Eesti valitsus rõhutas nii avalikkuses kui ka Püha Tooliga suheldes korduvalt küll usuvabadust ja kirikute võrdset kohtlemist, ent samas märkis saadik Otto Strandman oma kirjas välisministrile vajadust hoida „katoliiklisel kihutustööl“ silm peal, et ei tekiks konflikte „katoliiklise vähemuse ja riigi vahel“. Näiteid ei tulnud kaugelt otsida, sest mõni aeg varem oli puhkenud riikide vaheline tüli Leedu ja Vatikani vahel, millel oli ka religioosne alatoon.¹⁰⁰ Konkordandi sõlmimise suhtes soovitas ta olla väga ettevaatlik ja pidas paremaks seda üldse mitte sõlmida. Välisminister Julius Seljamaa vastusest 1934. aasta jaanuaris peegeldub samuti kõhklev ja äraootav seisukoht: juhul kui küsimus konkordandi sõlmimisest ikkagi tõstatub, „tuleb see põhjalikule kaalumisele võtta ja arvestada kõiki negatiivseid kaasnähteid, mis konkordandi sõlmimine meile tuua võib“.¹⁰¹

⁹⁸ Riigi Teataja, nr 107, 21. detsember 1934, lk 1821.

⁹⁹ ERA, f 957, n 13, s 798, l 2.

¹⁰⁰ Leedus oli Zecchini järel saanud nuntsiuseks peapiiskop Riccardo Bartoloni, kelle ametiajal toimus Vatikani ja Leedu riigi tõsine ulatuslik diplomaatiline intsident. Nimelt oli Leedu luterlasest välisminister Dovas Zaunius oma abielu lahutanud ja uuesti abiellunud. Nuntsius oli seetõttu välisministriga suhted katkestanud ning ei osalenud mitmetel vastuvõttudel ja diplomaatilise korpuse üritustel, mõistes abielulahutuse ja uuesti abiellumise hukka. Tema tegevus oli seda problemaatilisem, et ta oli diplomaatilise korpuse vanem, mistõttu oli diplomaatilisel korpusel tõsiseid raskusi Leedu valitsusega ühenduse hoidmisel. 1931. aastal tunnistas Leedu valitsus paavstliku nuntsiuse persona non grataks ja saatis Bartoloni riigist välja. Leedu välisministri tunnustamata abielu. – *Vaba Maa*, nr 143, 21. juuni 1931, lk 4.

¹⁰¹ ERA, f 957, n 13, s 798, l 3.

Asjad arenesid rahulikult, ent järjekindlalt konkordaadi sõlmimise suunas. 1935. aastal peeti konkordaadi üle suulisi eelläbirääkimisi ja 20. aprillil 1936. aastal esitas nuntsius Arata Eesti välisministeeriumile konventsiooni kava. Konkordaadi nime hoiduti kasutamast, ehkki protsessi käigus tõstus siiski konventsiooni asemel ka konkordaadi mõiste ja sellele vastav sisu.¹⁰² Välisministeeriumi lepingute bürool oli kombeks võrrelda Eestile antud lepinguprojekte teiste sarnaste lepingutega. Nii talitati ka käesoleval juhul. Parandusettepanekutega konventsioon saadeti edasi siseministeeriumisse, et teada saada siseministri seisukoht.¹⁰³

Nuntsius Arata esitas Eestile läbivaatamiseks sisult laiaulatusliku lepingu projekti. Sellesarnaseid oli lähiajaloos sõlmitud vaid üksikuid, näiteks Austria ja Rumeeniaga.¹⁰⁴ Eesti pool omakorda võttis lepingu aluseks selliste riikide konkordaatide kavad, kus katoliiklased olid usuliseks vähemuseks. Konkreetselt vaadati läbi Läti ja Saksamaaga sõlmitud konkordaadid. Vähemal määral kasutati ka teiste riikidega sõlmitud lepinguid. Nendega võrreldes ja nendega arvestades tegi Eesti välisministeerium talle esitatud konventsiooni kavasse mitmeid märkusi. Näiteks lepingu eelnõu esimese artikli algse sõnastuse kohaselt võtab katoliku kirik endale vabaduse teostada oma ülesandeid Eesti Vabariigis vabalt ja avalikult. Võrreldes Lätiga sõlmitud konkordaadiga lisati sinna täpsustav viide „kõikide maksvate seaduste piires“. Teise artikli esialgne redaktsiooni nägi ette, et apostlik administraator määratakse Püha Tooli poolt takistusteta, ja et ühendus Püha Tooliga peaks olema samuti takistamatu. Lätiga sõlmitud lepingu samasisulisel artiklis on lisandus, millega nähti ette, et kiriku peapiiskop ja piiskop peavad kuuluma Läti kodakondsusesse ja enne vastava isiku määramist peab Püha Tool esitama arupärimise, kas kandidaat on Läti valitsusele poliitiliselt vastuvõetav. Et see ühtis ka Eesti riiklike huvidega, lisati see märge ka ministeeriumi redigeeritud konventsiooni kavva. Rumeeniaga sõlmitud konkordaadist võeti sellesse lepingupunkti veel täiendus, millega sätestati, et ühendusepidamine Püha Tooliga on piiratud täpsustusega „vaimulikkudes küsimustes ja isiklikkudes asjades“.

¹⁰² ERA, f 957, n 5, s 922, l 86.

¹⁰³ *Ibid.*, l 6.

¹⁰⁴ *Ibid.*, l 11.

Küsimusi valmistas ka piiskopi ustavusvande andmine. Ka siin järgiti Läti eeskujuga ja lisati, et piiskop peab ustavusvande andma ka asukohamaa, st Eesti presidendile. Siia lisati veel juurde, et lisaks piiskoppidele peavad ka preestrid kuuluma Eesti kodakondsusesse. Läti eeskujul tehti sellesse lepingupunkti märge üleminekuaja kohta, mil mittekodanikest isikud määratakse ametisse ainult Eesti valitsuse loal. Mis puutub kiriku liikmetele antud juhtnööre, määrusi ja eeskirju, siis siin leidis Eesti välisministeerium, et õige oleks aluseks võtta Saksamaaga sõlmitud konkordantides täpselt määratletud kord, millega kõik korraldused peavad olema ainult kiriku kompetentsi kuuluvad. Peamine ettepanek oli lähtuda konventsiooni kavas Eestis kehtivatest seadustest, et kõik oleks „kõikidele maksvate seaduste ja määruste piires“. See hoidis Eesti poole hinnangul ära võimalikud „soovimatute konfliktide juured“.¹⁰⁵

Katoliku kirik määratles end juriidilise isikuna, seega kehtisid talle ka juriidilise isiku maksud, sama kehtis ka kinnisvara suhtes. Maksuerisusi ei tehtud. Lepingus artikkel, kus on kirjeldatud kiriku liikmelisust, lisati Eesti poolt märge viitega Eesti põhiseadusele, kus igapähe on võimalus kogudusest lahkuda (§ 11). Vatikanis seisukoht oli sellele otse vastupidine, st kirikust lahkumine polnud võimalik. Eesti pool kohandas ka selle punkti nii, et see oleks Eesti seadusandlusega vastavuses. Perekonnaseisu kohta käivaid ametlikke tunnistusi oli Eesti seaduste kohaselt õigus välja anda ainult perekonnaseisuametil, Vatikan oli seda soovinud võrdsustada tema poolt välja antud tunnistusega. Läti eeskujul soovis Eesti pool katoliku koole käsitleda lepingus kui erakoole. Konventsiooni kehtivuse kohta oli Vatikan kategooriliselt esitanud nõudmise, millega sellest lõpetamine või loobumine oli tehtud sisuliselt võimatuks. Tõenäoliselt toetus Püha Tool siin ajaloost saadud kurbadele kogemustele. Eesti poolele polnud selline sõnastus aga vastuvõetav. Ka siin võeti eeskujuks Läti konkordant, kus sätestati, et leping jõustub peale ratifikatsioonikirjade vahetamise ning on esialgu kehtiv kolm aastat, kehtides seejärel automaatselt edasi sel juhul, kuni kumbki pool ei olnud sellest kuuekuulise ülesütlemisega loobunud.¹⁰⁶

¹⁰⁵ *Ibid.*, l 14.

¹⁰⁶ *Ibid.*, l 15.

Siseministerium oli üldjoontes esitatud parandustega nõus ning tegi ettepaneku nimetada sõlmitav konventsioon konkordaadiks.¹⁰⁷ Eesti pool jälgis hoolega, et seda lepingut ei käsitletaks kui vahendit, millega katoliku kirik saaks võrreldes teiste kirikutega eriõigusi ja eelisseisundi. Ametlik, parandusettepanekutega konventsioon saadeti Vatikanile 6. juulil 1936. aastal.¹⁰⁸

Parandusettepanekud ei olnud Vatikanile sugugi meelepärased. Sellest annab aimu vastuste viibimine ja nende sisu. Vastused saabusid alles 1937. aasta mais ja juulis, esimene neist peapiiskop Proffitlichilt ja teine nuntsius Aratale. Vastustest ilmneb, et parandusettepanekuid ei soovitud arvestada ja et senised soojad ning sõbralikud suhted olid märgatavalt jahenenud. Vatikan soovis eriõigusi nii koolihariduse, kiriklike abielude tsiviilõigusliku tunnustamise kui ka Eesti põhiseaduses sätestatud kogudusest lahkumise õigusest loobumise suhtes. Eesti pool andis seepeale üksikutes küsimustes järele ja saatis 23. märtsil 1938. aastal Vatikani uue konkordaadi kava. Ehkki Eesti esindajad oli läinud järeleandmistele teed, et võimalikku konflikti vältida, oli Püha Tooli vastus sellele endistviisi suhteliselt jahe. Kardinal Pacelli teatas paavst Pius XI esindajana, et Vatikan on küll rõõmus mõningate Eesti poole järeleandmistele üle, kuid ei näe siiski võimalust konkordaati sõlmida, kuna Eesti ei kiida heaks mitmeid Vatikanile olulisi punkte, mainides juba ülal mainitud teiste põhjuste seas ka näiteks välismaise vaimulikkonna Eestisse lubamist. Kardinal Pacelli tegi oma kirjas nuntsius Aratale ettepaneku veenda Eesti valitsust veel kord oma seisukohti ümber vaatama. Et Eesti valitsus ei soovinud rohkem järeleandmisi teha, esines Püha Tooli ettepanekuga asuda vahetama erinevaid seisukohti puudutavates küsimustes suhtes diplomaatilisi noote, et nii üksikküsimusi lahendada ja kiriku tegevust korraldada.¹⁰⁹ Sellest polnud aga huvitatud Eesti pool, mistõttu vaatamata nuntsius Arata jõupingutustele läbirääkimised katkesid.¹¹⁰

Uut katset ei jõutud enne Teist maailmasõda teha, ehkki nuntsius Arata näitas üles initsiatiivi lepingu sõlmimine uuesti päevakorda võtta. Nii palju kui Püha Tooli kontekstis on võimalik rääkida riikide vahelistest suhetest, siis need

¹⁰⁷ *Ibid.*, l 21.

¹⁰⁸ *Ibid.*, l 86.

¹⁰⁹ *Ibid.*, l 90.

¹¹⁰ Käerdi 1995, lk 27.

püüsid küll ametlikult head, ent polnud sugugi tihedad. Ka välismaalastest vaimulikud teenisid eriloaga kuni Eesti okupeerimiseni. 1939. aastal valiti uueks paavstiks Eestiga läbirääkimisi pidanud kardinal Pacelli, kes kandis paavstina nime Pius XII. Ilmselt nende möönduste tõttu, mis oli taganud kiriku tegevuse rahumeelse jätkumise, andis ta vahetult enne Eesti okupeerimist 1940. aastal heade suhete edendamise eest Eesti Vabariigi ja Vatikani vahel välisminister Ants Piibule Püha Gregoriuse ordeni ja president Konstantin Pätsile Piuse ordeni suurristi. Ordenid andis pidulikult üle nuntsius Arata. Vahetult enne Eesti okupeerimist nimetati Eesti saadikuks Vatikani endine välisminister Karl Selter, kes jäi sellesse ametisse ka Eesti okupeerimise järel.¹¹¹

¹¹¹ Kodumaalt. – *Kiriku Elu*, nr 6, juuni 1940, lk 56; Kodumaalt. – *Kiriku Elu*, nr 7, juuli 1940, lk 64.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli anda ülevaade 20.sajandi alguse katoliku kiriku konkordaadipoliitikast ja võimalikult täpselt jälgida ning analüüsida Eesti Vabariigi ja Vatikani vaheliste diplomaatiliste suhete arengut ning kahe riigi vahelise konkordaadi sõlmimise katset.

Katoliku kirik oli juba Prantsuse revolutsiooni järel sunnitud tegema senisesse konkordaadipoliitikasse muudatusi. Veelgi enam muutus kiriku jaoks olukord Esimese maailmasõja tulemusena. Püha Tool seisis väljakutse ees seada maailmasõja tulemusena Euroopa kaardile tekkinud uute riikidega sisse diplomaatilised suhted. See käis käsikäes teise väljakutsega, mis oli eelmisest veelgi tähtsam, nimelt tuli neis riikides kindlustada kiriku tegevus ja kaitsta kiriku liikmeid. Olulises osas nendest riikidest polnud katoliku kirik enamuskirikuks. Seda tuli teha olukorras, kus ühelt poolt levisid sotsialistlikud ja kommunistlikud kirikuvaenulikud meeleolud ning teiselt poolt parempoolsed ja riiklikku ning rahvuslikku eneseteadvust kaitsvad meeleolud.

Uute riikide või valitsemiskordade (näiteks Saksamaal) huvi Vatikaniga läbi rääkida lähtus nende riikide riiklikest huvidest. Eesti ja teised Esimese maailmasõja järel Euroopa kaardile tekkinud riigid janunesid esialgu Vatikani diplomaatilise tunnustuse järele, kuid nagu Eesti puhul näha, vastastikuse tunnustamise järel huvi edasiseks tihedamaks läbikäimiseks vaibus. Puudus ju Eestil erinevalt Leedust ja Lätist suur katoliku kogukond, mis oleks riigi jaoks suhteid Püha Tooliga tihendanud. See peegeldus ka konkordaadi üle toimunud arutelus. Kui Leedu ja Läti suutsid konkordaadid allkirjastada, olgu põhjused poliitilised või kiriklikud, siis Eesti riik selle teostamiseni ei jõudnud.

Eesti riigi esindajad suhtusid konkordaadi sõlmimisse juba omariikluse algusest peale ettevaatlikult. Kardeti katoliku kiriku liigset aktiveerumist. Kiriku tegevust küll otseselt ega sihilikult ei piiratud, aga mitmed Eestis kehtestatud korraldused, kasvõi abiellumist ja kooliharidust puudutavad seadused, kiriku esindajaid ei rahuldanud. Kõige enam tähelepanu tuli kirikul pöörata

välismaalastest vaimulike töölubade hankimisele, sest eestlastest ja Eesti kodanikest vaimulike arv oli nullilähedane.

1930. aastatel Püha Tooli ja Eesti Vabariigi suhted tihenesid. Eesti määras Vatikani juurde saadikuks endise riigivanema Otto Strandmani ja Vatikan Eestisse ja Lätisse nuntsiuse Antonino Arata. Samal ajal toimusid muutused ka kiriku juhtimis- ja administratiivstruktuuris. Kirik sai Eestis piiskopi. See lõi tingimused ka Vatikani ja Eesti riigi vahelise katoliku kiriku tegevust puudutava konkordaadi sõlmimiseks ja muutis selle teatud mõttes isegi kiriku edasise tegevuse korraldamise eelduseks.

Eesti Vabariik tegi 1936. aastal Vatikani poolt esitatud konkordaadi esialgsele kavale terve rea muudatusettepanekuid. Nendest valdav osa olid põhimõttelist laadi ja puudutasid vajadust säilitada konkordaadis kokku lepitud kiriku tegevuse korralduses ühtlus Eesti Vabariigi seadusandlusega. See aga läks vastu konkordaadi sõlmimise põhjustega, sest konkordaadi sõlmimise põhjuseks on ju kirikule teatud eritingimuste fikseerimine. See tähendab, et Eesti Vabariigilt oodati võrreldes teiste Eestis tegutsevate kirikutega tingimusi, mis teistele kirikutele ei laienenud. Tõsi, ka Eestis tegutsevad kaks suuremat kirikut – Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kirik ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik – olid Eesti riigi silmis eristaatusega, ent tunduvalt väiksemale katoliku kirikule polnud riik valmis Vatikani soovitud erandeid tegema. Selleks puudusid lisaks kiriklikele põhjustele Eesti riigi seisukohast vaadates ka poliitilised põhjused.

Ehkki üksikuid järelandmisi konkordaadi projekti suhtes tehti, ei rahuldanud need Püha Tooli esindajaid. Püha Tooli katsete ebaõnnestumise järel konkreetsetes punktides läbirääkimisi edasi pidada jäi konkordaadi sõlmimine katki. Sellele vaatamata saab Eesti riigi hoiakut katoliku kiriku suhtes 1930. aastate lõpus kirjeldada kui heatahtlikku ja vastutulelikku. Kiriku tegevus jätkus ka konkordaadi üle peetud läbirääkimiste luhtumise järel senisel moel. Ehkki konkordaadiga ei antud kirikule Eestis tegutsemiseks eritingimusi, võimaldati Püha Tooli välisriikidest pärit vaimulikel Eestis erilubade alusel edasi töötada. Muus osas järgis katoliku kirik Eestis kehtivat seadusandlust. Püha Tool tunnustas

Eesti riigijuhte vahetult enne Eesti okupeerimist 1940. aastal heade suhete säilitamise eest aumärkidega.

Allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Riigiarhiiv (ERA)

Fond 14 – Eesti Vabariigi Siseministeerium

Fond 957 – Eesti Vabariigi Välisministeerium

Fond 1585 – Eesti Vabariigi Saatkond Pariisis

Fond 1622 – Pusta, Kaarel Robert – diplomaat ja ühiskonnategelane

Kirjandus

Altnurme, Riho. Kirikuelu Eestis esimesel iseseisvusajal. – *Eesti oikumeenia lugu*. Peatoimetaja Riho Altnurme. Tartu/Tallinn: Tartu Ülikool/Eesti Kirikute Nõukogu, 2009, lk 19–28.

Bierbaum, Max. Konkordat. – *Lexikon für Theologie und Kirche*. Band 6. Hrsg von Michael Buchberger. Freiburg im Breisgau: Herder&Co. G.M.B.H. Verlagsbuchhandlung, 1934, lk 134–138.

Conway, Martin. The Christian churches and politics in Europe, 1914–1939. – *The Cambridge history of Christianity. World Christianities c.1914–c.2000*. Vol. 9. Edited by Hugh McLeod. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, lk 151–178.

Coppa, Frank J. *Controversial Concordats*. Washington: The Catholic University of America Press, 1999.

Hollerbach, Alexander. Konkordate. – *Religion in Geschichte und Gegenwart*. Band 4. Hrsg von Hans Dieter Betz, Don S. Browning et al. Tübingen: Mohr Siebeck, 2001, lk 1599–1606.

Klinke, Lambert. *Erzbischof Eduard Proffitlich und die katholische Kirche in Estland 1930–1942*. Ulm: Gerhard Hess Verlag, 2000.

Klinke, Lambert. Katoliku kirik Eestis 1918–1998. – *Akadeemia*, nr 4, 2000, lk 862–881.

Krieg, Robert A. The Vatican concordat with Hitler`s Reich. – *America*, vol. 189, no. 5, 2003, lk 14–17.

Maxwell-Stuard, P. G. *Paavstide kroonika*. Tallinn: Sinisukk 2008.

Mayeur, Jean-Marie. Die Konkordatspolitik. – *Die Geschichte des Christentums*. Band 12. Hrsg von Jean-Marie Mayeur und Kurt Meier. Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2010, lk 378–383.

Medijainen, Eero. *Saadiku saatus. Välisministeerium ja saatkonnad 1918–1940*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 1997.

Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1.III 1934 rahvaloenduse andmed. Vihk II. Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo, 1935.

Riigi Teataja, nr 107, 21. detsember 1934.

Riigi Teataja, nr 183/184, 27. november 1925.

Rohtmets, Priit. *Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku välissuhted aastatel 1919–1940*. Usuteaduskonna magistritöö. Tartu: 2006.

Salo, Vello. The Catholic Church in Estonia, 1918–2001. – *The Catholic Historical Review*, vol. LXXXVIII, no. 2, 2002, lk 281–292.

Sild, Olaf; **Salo**, Vello. *Lühike Eesti kirikulugu*. Tartu: 1995.

Sõtšov, Andrei. Õigeusu kiriku oikumeenilised suhted. – *Eesti oikumeenia lugu*. Peatoimetaja Riho Altnurme. Tartu/Tallinn: Tartu Ülikool/Eesti Kirikute Nõukogu, 2009, lk 57–75.

Wrembek, Christoph. *Jesuiidid Eestis*. Tartu: Johannes Esto Ühing, 2003.

1922. a. üldrahvalugemise andmed. Vihk II. Üleriikline kokkuvõte. Tabelid. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo, 1924.

Perioodika

Kiriku Elu 1933, 1937, 1993

Kleio 1997

Postimees 1925, 1933

Vaba Maa 1919, 1925, 1931

Summary

The Negotiations Over the Concordat Between the Republic of Estonia and the Holy See in the 1930s

The purpose of the thesis is to analyze the period during which the Vatican and the Republic of Estonia established diplomatic relations and came very close to conclude a concordat between the two states. Historical-analytical method is used for analyzing the materials. The thesis is divided in to two parts:

- I The History of Concordats and Concordats in Europe in the beginning of the 20th century
- II Establishing Diplomatic Relations Between the Republic of Estonia and the Vatican and Negotiating Over the Concordat in 1930s

The first part describes the concept of a concordat, the historical background and the different aspects of the agreement. There is a subchapter about concluding concordats in the beginning of the 20th century with examples from Latvia and Germany. These concordats were later used by the Estonian Government as a basis for developing and editing the concordat between Estonia and the Vatican.

In the second part the diplomatic and ecclesiastical relations between the Republic of Estonia and the Vatican are analyzed. In addition, a chronological course of negotiation over the concordat is given.

Before Estonian statehood, when Estonia belonged to the Russian Empire, Catholicism was allowed, but not a favored religion. Estonian Catholics belonged to The Metropolitan Archdiocese of Mohilev which covered the whole Russian Empire. Estonian statehood brought upon great changes in churches. With the constitution in 1920 freedom of religion and the separation of the state and church was established. At that time Catholics in Estonia were gathered into small religious associations and they were divided into two big creeds – Estonian Evangelical Lutheran Church and the Estonian Apostolic Orthodox Church. As most of the Catholics in Estonia were foreigners, Catholicism remained alien to

Estonians. It also meant that the Catholic Church was not so involved in forming the new Estonian legislation. After gaining independence many foreign members of the Catholic Church left Estonia.

In 1919 the first meetings between the representatives of the Republic of Estonia and the Vatican took place. Estonia aimed for state recognition. Estonia was recognized by the Vatican *de facto* on the 11th of April 1919 and *de jure* on the 10th of October 1921. In the 1920s the relations between the Vatican and the Republic of Estonia remained modest. In the beginning of 1930s relations intensified, so that in 1933 Estonia appointed its ambassador to the Vatican and from 1935 a nuncio, located in Riga, represented the Vatican in Estonia. Until the end of 1936 Estonian Catholics were taken care by the Bishop of Riga. In December 1936 Eduard Profittlich took the place of archbishop and began to act as the head of the Catholic Church in Estonia.

Following the establishment of closer diplomatic relations negotiations began to conclude a concordat between the Vatican and the Republic of Estonia. The Government of Estonia was cautious and did not rush to sign the agreement. In 1935 preliminary negotiations were held and in April 1936 nuncio Antonino Arata presented an initial text of the convention. During the negotiations the Government of Estonia used different concordats as examples (Latvia and Germany). The Estonian side tried not to give a privileged status to the Catholic Church, thus changing the initial text. The official convention with amendments was sent to the Vatican in July 1936, but the Vatican decided not to agree with the amendments made by the Estonian government. On the 23rd of March 1938 the convention with many concessions was sent to the Vatican again. It seemed that so far warm and friendly relations between two countries have cooled down remarkably. The answer from the Holy See was rather cold. Whereas cardinal Pacelli as the representative of the Pope Pius XI was pleased with Estonia's several concessions, he could not see the possibility to conclude the concordat as Estonia did not accept some of the aspects in the agreement which were important for the Vatican, e.g. allowing foreign clergy to enter Estonia, special status for Catholic schools etc. As the Government of the Republic of Estonia was not

willing to make any more concessions, the Holy See suggested changing the point of view in aspects where the disagreement had risen. There, the Estonia delegation was not prepared to meet the other side in half way and negotiations were dropped, despite of Arata's efforts to maintain any kind of relations.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anneli Olep,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Konkordaadi sõlmimine Eesti Vabariigi ja Püha Tooli vahel 1930ndatel aastatel”, mille juhendaja on Dr Priit Rohtmets;
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 05.05.2015